

PROJEKT KULTURA EU: KARNEVAL KRALJ EUROPE I I II (2007–2009; 2010–2012)

dr. sc. ZVJEZDANA ANTOŠ □ Etnografski muzej u Zagrebu, Zagreb

sl.1. Izložba *Karneval Kralj Europe I* u Etnografskom muzeju u Zagrebu, 2009. Snimila: Z. Antoš

1 Za fundus Etnografskog muzeja u Zagrebu otkupljeni su brojni predmeti – oprema zvončara s riječkog područja i Kastavštine (žejjanskoga, rukavačkoga i halubajskih). Obavljeni su intervjui sa zvončarima, te za fundus Etnografskog muzeja u Zagrebu snimljeni ophodi i karnevali u raznim europskim zemljama (mini DVD – 20 sati, 6 000 fotografija). Snimila: Z. Antoš.

Projekt *Carnival King of Europe – Karneval Kralj Europe I* bio je projekt etnografskih muzeja koji je financirala Europska Unija u sklopu programa *Kultura 2007. – 2009.* Voditelj projekta bio je Etnografski muzej Trentina (Museo degli Usi e Costumi della Gente Trentina) iz San Michelea u Adigeu (Italija), a partneri u projektu bili su Etnografski muzej iz Zagreba (Hrvatska), Muzej europskih i mediteranskih civilizacija (Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée) iz Marseillea (Francuska), Nacionalni etnografski muzej iz Skopja (Makedonija) i Nacionalni etnografski muzej iz Sofije (Bugarska).

Cilj projekta, koji se sastojao od terenskog istraživanja, realizacije filma, putujuće izložbe, web stranice www.carnivalkingofeurope.it i studijskih sastanaka, bio je utvrditi i istražiti zajedničke korijene europskog karnevala u sklopu zimskih obreda plodnosti koji se još uvijek odr-

žavaju u velikom broju ruralnih i postruralnih zajednica u Europi. Suradnja na projektu započela je sudjelovanjem na zajedničkim terenskim istraživanjima u Hrvatskoj, Makedoniji, Italiji i Bugarskoj, koje smo proveli u siječnju i veljači 2008. godine, te u Francuskoj 2009. godine. Tijekom istraživanja prikupili smo brojne predmete za muzejske zbirke, ali i audiograđu i vizualnu građu (fotografije i videomaterijal) kojima smo zabilježili današnje oblike pokladnih ophoda.¹ Ta građa ima neprocjenjivu vrijednost u istraživanju i bilježenju pokladnih običaja kao izričaja materijalne i nematerijalne baštine. Prikupljena je građa izuzetno vrijedna zbog mogućnosti nove interpretacije muzejskih predmeta i njihove kontekstualizacije s današnjim vremenom i suvremenim trendovima karnevala.

Pretpostavka za ovo istraživanje bila je konstatacija da se *zimске poklade* europskih naroda, odnosno sam karneval, zajedno s mnogim srodnim manifestacijama koje se održavaju od Svih svetih do početka proljeća, nadahnjuju zajedničkim ceremonijalnim imaginarijem i da imaju sličnu strukturu, često i iste likove, radnje i situacije, kao da žele pokazati da je u njihovoj osnovi isti drevni obred, ista *sveta drama*. U toj ceremonijalnoj inscenaciji, u čijem je središtu gotovo uvijek *prikaz vjenčanja*, odnosno priča o sjedinjenju spolova kao očitovanoj evokaciji ideje *plodnosti*, uočavamo *tri* različite i susljedne faze, koje zadržavaju svoj zadani poredak svugdje gdje je obred tijekom vremena zadržao svoju strukturu podijeljenu na različite segmente. Od Iberije do Balkana, od Pireneja do Alpa, od talijanskoga juga do srednje Europe, svaka od tih faza postala je prepoznatljivom po istim obilježjima i istim simbolima – neizbrisivim tragovima drevnog obreda koji je u osnovi tih rituala. Stoga samo naizgled kaotično i kratkotrajno kraljevstvo Karnevala možemo smatrati jednim od najrasprostranjenijih i najtrajnijih kraljevstava u povijesti europskog kontinenta, koje oduvijek teži uspostavi vlastite političke jedinice, a sam Karneval u toj perspektivi u našim očima postaje istinski i pravi *Kralj Europe*.

Istraživanja u projektu bila su usmjerena na ophode maskiranih grupa koje nisu dio turističke prezentacije, nego na one koje predstavljaju autentičnu kulturnu baštinu.² Sudionicima ophoda taj običaj danas ne znači isto što je značio prethodnoj generaciji, ali zanimljivo je da postupci i rekviziti ostaju isti, propisani tradicijom. Zvončarska tradicija Kastavštine prepoznata je kao dio živuće kulturne baštine koja se u praksi očituje u ritualima i zato je zaštićena i od 2009. godine upisana

na UNESCO-ovu listu svjetske nematerijalne baštine. Nekad dominantna magijska funkcija karnevala ustupila je mjesto isticanju i čuvanju lokalnog identiteta.³

Rezultate istraživanja predstavili smo na zajedničkoj putujućoj izložbi *Karneval Kralj Europe* u San Michele all' Adige, Zagrebu⁴, Sofiji i Skopju od studenoga 2008. do lipnja 2009, te na konferencijama u Trentu, Zagrebu i Ljubljani. Izložba *Karneval Kralj Europe, Zimske maske plodnosti u europskome etnografskom kontekstu* nastala je na osnovi suradnje svih partnera u projektu koji su izložili predmete iz svojega fonda kako bi ilustrirali temeljnu koncepciju izložbe koja je trebala pokazati da je karneval kolijevka cjelokupne drame, bilo da je to *commedia dell'arte*, bilo ona koju nazivamo humanističkom i eruditskom. Za *commediu dell'arte* pokazali smo kako njezine glavne maske potječu iz karnevala, a iz karnevala u komediju nisu preneseni samo kostimi, nego i jezik, prostačke šale, satira, mimika, akrobacije. Glavne maske, ali i gotovo sve ostale, iako pod drukčijim imenima, nisu ništa drugo nego varijante Harlekina, Zannija i Pulcinelle. Zbog te pretpostavke izložbeni je prikaz dizajniran poput kazališne scene na kojoj se odigrava predstava u tri čina (I. čin – o strahu, II. čin – obred, III. čin – o smijehu i smrti), odnosno u tri tematske cjeline i zadnjem, multimedijском dijelu izložbe. Posebnost te izložbe jest to što je svaki partner prilagodio izložbu prema prostoru svog muzeja. Tako je postav izložbe bio dopunjen (predmetima i fotografijama) te prilagođen izložbenom prostoru Etnografskog muzeja u Zagrebu. Za potrebe projekta osmislila sam multimedijски dio izložbe. U njemu su prikazani filmovi s terenskih istraživanja u Italiji, Hrvatskoj, Bugarskoj, Francuskoj i Makedoniji te film *Karneval Kralj Europe*.⁵

2 Takav je primjer ophod rukavačkih zvončara i karneval u Vlafloriani, koji su po svojoj strukturi jednaki. On pokazuje solidarnost i identifikaciju sa seoskom zajednicom, što je vidljivo po okupljanju, ophodu i gostoprimstvu. Zadržan je uobičajeni komunikacijski postupak koji je iskazan stvaranjem povorke, glazbom, vinom i obilaskom svih zaselaka, a nakon povratka u selo organizira se zajednička večernja zabava za sve. Taj ophod ima izuzetnu tradicijsku vrijednost za lokalnu zajednicu, kako za sudionike ophoda, tako i za lokalnu zajednicu. Oni ne žele turistima, ne žele postati turistička atrakcija, nego im je želja sudjelovati u održavanju starog običaja i pri tome se dobro zabaviti. Drugo je, naravno, običaj tijekom mesopusnih dana koji se provodi u seoskoj zajednici obilaskom kuća i izvođenjem određenih magijskih radnji za sreću domaćina, koji su

sl.2. Izložba *Karneval Kralj Europe II* u Etnografskome muzeju u Zagrebu (*Didi's Kamešnice, Gilev*), 2012.
Snimila: Z. Antoš

po strukturi slični i u Kastavštini, i u Bugarskoj, i u Čmelniku. Na tim običajima nema turista, oni nisu dobrodošli, očekuju se samo etnolozi!

3 S obzirom na tradiciju i popularnost zvončarskih tradicija, na cijelom riječkom području organizirani su i lokalni karnevali poput *Smotre zvončara i feštara* u Matuljima, *Halubajskog karnevala* u Viškovu, manifestacije *Grobnišćina zvonci* u Čavlima i sl. U potrazi za specifičnim kulturnim i turističkim proizvodom koji je usko povezan s lokalnom i regionalnom tradicijom, posljednjih 13 godina organizira se *Smotra zvončara* u Matuljima, koja je posvećena isključivo nastupu tradicijskih zvončarskih grupa. Novija je priredba *Grobnišćina zvonci*, na kojoj su nastupili i sudionici iz inozemstva, a cilj joj je dobiti međunarodno značenje. Takav je primjer i lokalnih karnevala u Europi, poput *Festivala kukera* u Jambolu, na kojemu nastupaju isključivo tradicijske zvončarske grupe koje su svake godine sve brojnije. No koncepcija festivala nešto je drugačija, odnosno svaka grupa pred međunarodnim žirijem mora izvesti 20-minutni program, što produžuje trajanje festivala na gotovo šest sati. Zanimljivo je da festival prati vrlo malo gledatelja i da se sudionici zapravo sami zabavljaju dok čekaju obvezni dio priredbe. No mnogi su karnevali, poput *Riječkoga* ili *Smotre zvončara* u Matuljima, osmišljeni kao komercijalni projekti baštine, što je vidljivo iz njihova sadržaju. To

sl.3. Terensko istraživanje u okviru Projekta *Karneval Kralj Europe II* (Lastovski pokladari), 2012. Snimila: Z. Antoš

sl.4. *Karneval Kralj Europe II* u Etnografskom muzeju u Zagrebu, 2009. Snimila: Z. Antoš

najbolje potvrđuje primjer karnevala u Coredu i Roumenu, na kojima su nastupile dvije lokalne skupine iz susjednih gradova, uz paradu suvremenih maskiranih grupa s alegorijskim kolima. Zanimljivo je da imaju nekoliko mjesta na kojima se zaustavljaju i izvode svoj dio programa koji prati mnogobrojna publika. Brojnosti publike pridonijela su raznolika događanja tijekom cijelog dana (od izbora kraljice, maškaranih plesova ili zabava, kao i događanja povezanih sa sportom), koje prati besplatna gastronomska ponuda pokladnih jela i pića jer je riječ o najbogatijoj regiji u Italiji.

U Arles sur Techu, u francuskim Pirenejima, odlučili su privući turiste u svoj kraj tijekom zimskih mjeseci organizirajući karneval, i to prvi put prošle godine. Na njemu smo zabilježili izvedbu opisanog običaja zaustavljanja maskiranih skupina i izvođenja dijela programa. Zadržali su se na jednom prikazu karnevala koji su obnovili prema slikama toga običaja prije 50 godina, kada je zadnji put izveden. Prvi dan izveli su ophod dabrova koji nagovještuje proljeće, a drugi su dan izveli običaj koji se odvijao na četiri različita mjesta u selu i s različitim radnjom, možemo reći malom kazališnom predstavom. Osobito je zanimljivo da je cijeli dan bio prepun raznovrsnih događanja, od oponašanja koride ujutro, do imitacije svadbe poslijepodne te popratnih događanja tijekom cijelog dana. Karnevala je stekao posebnu popularnost među publikom zbog svoje interaktivnosti – publici je bilo omogućeno sudjelovati, primjerice, u potrazi za medvjedom ili u lovu na mladenku i sl. Vidljivo je da turističke zajednice i pojedina društva imaju izuzetnu ulogu

Posebna kvaliteta ovoga istraživanja i projekta jest mobilnost kustosa i mogućnost istraživanja u drugim europskim zemljama. S obzirom na to da je riječ o etnografskim muzejima, uspostavljeni su temelji i drugih oblika suradnje među pojedinim muzejskim institucijama, poput razmjene muzejskih izložbi. Tijekom istraživanja za Muzeja europskih kultura i civilizacija-MNCEM u Marseillesu je za tamošnji muzej otkupljena maska halubajskog zvončara, kompletna oprema žejanskog i šešir rukavačkog zvončara. To je bila jedna od prednosti ovoga istraživanja jer do sada u fondusu bivšeg Etnografskog muzeja -ATP-a u Parizu nisu bili zastupljeni predmeti iz Hrvatske. Rezultati projekta objavljeni su u publikaciji sa znanstvenog skupa *Karneval Kralj Europe* u Trentu i na DVD-u na kojemu su snimljeni filmovi što su nastali tijekom rada na projektu.

Nakon uspješno realiziranog projekta *Karneval Kralj Europe I* (2007-2009) dobivena su sredstva iz programa Europske unije *Kultura* za nastavak projekta (2010 – 2012). Voditelj projekta je Etnografski muzej Trentina (Museo degli Usi e Costumi della Gente Trentina) iz San Michelea u Adigeu (Italija). U projekt *Karneval Kralj Europe II* (2010-2012) osim postojećih partnera Etnografskog muzeja iz Zagreba (Hrvatska), Nacionalna Ustanova Muzej na Makedonija iz Skopja (Makedonija) i Etnografskog Instituta i muzeja iz Sofije (Bugarska), uključili su se Slovenski etnografski muzej iz Ljubljane (Slovenija), Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie Varšave (Poljska), Complexul Național Muzeal Astra Sibiu (Rumunjska), i Euskal Museoa - Museo Vasco iz Bilbaoa (Baskija, Španjolska). U nastavku projekta realizirana su zajednička terenska istraživanja, razmjenjene izložbe, snimljeni etnografski filmovi i objavljeni rezultati istraživanja u zajedničkoj publikaciji.

Posebnu vrijednost izložbe *Karneval Kralj Europe II*, *Zimske maske plodnosti u europskom etnografskom*

kontekstu čini suradnja sa svim partnerima u projektu, koji su tijekom terenskih istraživanja u Italiji, Makedoniji, Sloveniji, Poljskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj, Španjolskoj i Hrvatskoj, prikupili vrijednu audiovizualnu građu zbog čega je ona odabrana i izložena na izložbi. Izložba *Karneval Kralj Europe II* bila je postavljena od 27. siječnja -28. veljače 2012. u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Na izložbi je prikazan film *Karneval Kralj Europe I-II* kojim su dokumentirani i sintetizirani podaci o europskim karnevalima u sklopu zimskih obreda plodnosti. Postav izložbe *Karneval Kralj Europe II* osmišljen je i prilagođen izložbenom prostoru Etnografskog muzeja u Zagrebu. Zato su u dijelu izložbe predstavljene maske i kompletna oprema likova *Dida s Kamenščice* iz Gljeva kod Sinja i *Lastovskog poklada* iz otoka Lastova koje smo ilustrirali fotografijama Ive Pervana. Izložba je gostovala tijekom 2012. godine u Etnografskim muzejima koji su sudjelovali i u prvom dijelu projekta, odnosno u Skopju (Makedoniji) i Sofiji (Bugarskoj).

Projekt *Karneval Kralj Europe II* (2010-2012) tijekom 2012. godine obuhvaćao je organizaciju istraživanja pokladnih običaja u Hrvatskoj za partnere u projektu, te sudjelovanje na terenskim istraživanjima u inozemstvu⁶. Rezultati istraživanja objavljeni su u zajedničkoj publikaciji i DVD-ROM-u 2013. godine. Rezultate istraživanja predstavili smo na završnoj konferenciji projekta u Trentu od 26.-30. rujna 2012. Na kojoj je svaki partner predstavio istraživanja u svojoj zemlji uz mogućnosti nastavka provođenja istraživanja na drugim područjima.⁷ Osobito je važan nastavak suradnje i sudjelovanje u izložbi *Maske i maskiranje u Europi i na Mediteranu* koju priprema Marie Pascale-Malle u Muzeju europskih kultura i civilizacija 2014. godine, a na kojoj ćemo predstaviti predmete, video filmove i sudjelovati priložima u katalogu izložbe.⁸ Nova istraživanja omogućila su nove usporedbe među različitim područjima u Europi, što je pridonijelo preciznijem ocrtavanju toga komplek-

snog ceremonijala te objašnjenju specifičnosti njegova podrijetla i utemeljenosti njegove tisućljetne povijesti. Planiramo nastavak projekta u 2014. godini u koji će se uključiti 13 europskih etnografskih muzeja.

Primljeno: 10 svibnja 2013.

PROJECT CULTURE EU: CARNIVAL KING OF EUROPE, I AND II (2007 – 2009; 2010 – 2012)

The project *Carnival King of Europe* started in 2007 on the initiative of the Museo degli Usi e Costumi della Gente Trentina in San Michele all'Adige (Italy), won the collaboration of important European museums from France, Croatia, Bulgaria and Macedonia in its first phase (2007-2009), and more recently, (2010-2012) from the Basque Country in Spain, Slovenia, Romania and Poland: Museo degli Usi e Costumi della Gente Trentina of San Michele all'Adige, organizer, Euskal Museoa, Bilbao; Museo Vasco of Bilbao; Slovenski etnografski muzej of Ljubljana; Complexul Național Muzeal Astra of Sibiu; Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie of Warsaw; Etnografski muzej Zagreb of Zagreb; Ethnographic Institute and Museum, Bulgarian Academy of Sciences of Sofia; Nacionalna ustanova Muzej na Makedonija of Skopje.

The project received support from the Culture Program of the European Union. *Carnival King of Europe* went to the four corners of the continent to track down the surviving instances of such rituals, and has gathered them in a comparative framework to shed light on their similarities and provide an interpretation of their common denominators.

Carnival King of Europe is a project of ethnographic research, a website www.carnivalkingofeurope.it, a DVD film, and an entire video archive, besides the exhibition.

u pokretanju karnevala. Takav je primjer i karneval u Soragi, koji se organizira u alpskom skijaškom središtu za hotelske goste. Zanimljivo je da maskirani ophodnici nose isključivo tradicijske maske koje su karakteristične za regiju Val di Fassa i ulaze u hotel određenim redom kako bi svaka maska došla do izražaja i pokazala svoju vrijednost. Na kraju pohod završava plesom s gostima i dobivanjem besplatnog piva od škrtih vlasnika hotela. Privlačnost maski, bučnog veselja, pića i jela toliko je velika da karneval nadživljuje zaboravljene poruke i značenja i manifestira se u novim oblicima poput *Halubajskog karnevala* ili karnevala u Coredu.

4 Od 22. studenog 2008. do 6. siječnja 2009. izložba je bila postavljena u Etnografskome muzeju Trentina, a od 15. siječnja do 25. veljače 2009. u Etnografskome muzeju u Zagrebu.

5 Film *Karneval Kralj Europe* Giovannija Kezicha i Michele Trentinija dobio je nagradu za najbolji znanstveni film na Festivalu etnografskog filma u Kyotu 2009. godine.

6 Od 28.-30.1.2012. organizirano je terensko istraživanje pokladnih običaja u Gljevu (Sinj) na kojemu je sudjelovalo 5 istraživača. Za potrebe projekta snimljen je film „Sinjski didi“ i obimna fotodokumentacija. Od 18.-22.2.2012. organizirano je terensko istraživanje na otoku Lastovu, u okviru kojega je promoviran film *Karneval Kralj Europe*, te knjiga *Lastovski poklad* dr.sc. Ive Niemčić (promotori knjige bili su dr.sc. Zvezdana Antoš i prof.dr.sc. Cesare Poppi), knjiga je bila promovirana 23.2.2012. u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Istraživanje je provodilo 8 istraživača, a za potrebe projekta snimljen je film *Lastovski poklad* i obimna fotodokumentacija. Projekt je promoviran na HRT1, u emisiji Europski magazin (objavljen je intervju sa Zvezdanom Antoš).

7 Od 26.-30.9.2012. dr.sc. Zvezdana Antoš sudjelovala je na završnoj konferenciji u Trentu sa izlaganjem o Lastovskom pokladu i Sinjskim didima, na kojoj su i predstavljena široj javnosti oba filma Michele Trentinija snimljena na terenskom istraživanju u Hrvatskoj.

8 Od 29.-31.5.2012. dr.sc. Zvezdana Antoš sudjelovala je kao članica znanstvenog vijeća MUCEM-a u Marseillesu i od 8. do 10. ožujka 2013. u Bincheu u Belgiji za navedenu izložbu.